

*Смирнова М. С.,
кандидат філологічних наук,
в.о. завідувача кафедри теорії та практики перекладу
Маріупольського державного університету*
*Коваль В. В.,
магістрант спеціальності «Переклад (англійська)»
Маріупольського державного університету*

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ «ДЕРЕВО» У ПОЕТИЧНИХ ТЕКСТАХ У БЛИЗЬКО- ТА ДАЛЕКОСПОРІДНЕНИХ МОВАХ

Анотація. У статті розглядаються засоби вербалізації концепту «дерево» на матеріалі поетичних текстів у близько- та далекоспоріднених мовах. Автори аналізують вірші А. Фета, С. Єсеніна, Лесі Українки, П. Тичини, Д. Лоуренса, М. Колборн-Віл, Й. Гете, Г. Гейне, Х. Геймбрана, С. Пасхаліса. За допомогою системи методів, використаних під час дослідження, було встановлено основні значення концепту «дерево» та його безпосередній зв'язок із людиною.

Ключові слова: концепт «дерево», поезія, міфологічний дискурс.

Постановка проблеми. Сьогодні вивчення взаємозв'язків і закріплених у мові відносин між двома великими частинами світу – природою і культурою є одним із найважливіших завдань. Деревні ж мотиви актуальні в цьому плані тим, що в них найкраще виявляється взаємозв'язок природи і культури, бо саме в рослинах «з якоюсь дивною простотою виступають початкові закономірності буття» [1, с. 15]. Отже, ставлення до природи, відбите в дзеркалі міфології, фольклору та поезії, можна вважати і феноменом мови, і феноменом культури.

У різних культурах багато дерев вважалися священними або магічними. Шанобливе ставлення до чарівної сили дерев засноване на примітивних віруваннях, що в них живуть боги і духи [2, с. 56]. У чарівних казках дерева можуть як захищати і виконувати бажання, так і чинити перешкоди і бути страшними і навіть демонічними створіннями [3].

Вперше «дерево» як образ було досліджено у другій половині ХХ ст. В. Івановим та В. Топоровим.

Актуальність дослідження визначається глибоким інтересом до вивчення мовних явищ, що відображають національну специфіку етносу, у межах лінгвокультурології, першочерговим завданням якої є вивчення питання взаємозв'язку мови і культури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наразі концепт «дерево» є об'єктом дослідження багатьох наук. На матеріалі міфів і легенд вивчаються погляди народів світу, пов'язані з рослинними образами (О. Юдін). В. Маслова як представник лінгвокультурологічного напрямку пояснює мовні феномени, наприклад, появу різного роду фразеологізмів і метафор. Серед українських науковців варто виділити тих, хто досліджує концепт «дерево» як один із концептосфери міфологічного дискурсу, а саме: Н. Голікову, О. Колесника, І. Котову, О. Михайлову й інших.

Метою статті є зіставний аналіз вербалізації лінгвокультурного концепту «дерево» в англійській, українській, росій-

ській та новогрецькій мовних свідомостях на матеріалі поетичних текстів. Об'єктом дослідження є концепт «дерево», який вивчається на предмет особливостей вербалізації в поетичних текстах у близько- та далекоспоріднених мовах.

Виклад основного матеріалу. Дослідження символіки дерев у літературі має свою історію. Розглянемо вербалізацію концепту «дерево» на матеріалі поезії Б. Пастернака, С. Єсеніна, Н. Рубцова, А. Фета, О. Пушкіна, Лесі Українки, І. Франка, П. Тичини, Д. Лоуренса, Мері Колборн-Віл, які описують у своїх віршах різні дерева, тим самим показуючи їхню роль і значення для своєї творчості. У поезії проаналізованих нами українськомовних і російськомовних авторів найчастіше вживаються такі лексичні одиниці, як *дуб, клен, липа, сосна*. Звернемося до вірша Лесі Українки:

*Осика все мене чогось лякає;
вона й сама боїться – все тремтить.
Дуби поважні надто. Дика рожа
Задирлива, так само й глід, і терен.
А ясен, клен і явір – гордовиті.
Калина все хизується красою,
що байдуже їй до всього на світі.*

Ліс як складник природи прихильний до людей, потрібен людині для її життя, добрий друг. Ліс спалахує осінньою казковою красою перед настанням зими. Кожне дерево тут – індивідуум зі своїм характером, майже істота. Система образів «Лісової пісні» переконливо обґрунтовує необхідність гармонії людини із природою.

У вірші А. Фета «Одинокий дуб» автор порівнює образ дуба з образом могутнього витязя, який тільки на вигляд старий, але сповнений сил. Дуб – це довічне сховище сили, мужності і завзятості, і воно ніколи не зникне:

*Так старый витязь, сверстник твой,
Не остывал душой с годами
Под иззубренною мечами,
Давно заржавленной броней.*

Також в поезії А. Фета дерево виступає перед людиною як образ наполегливого проростання, життєстійкого терпіння, яке долає всі мінливості річного циклу – з осіннього в'янення і зимової наготи відроджується до нового квітучого життя. Звідси – мотив навчання людини у дерев, моральний зразок яких затверджений законами самого ества:

*Учись у них – у дуба, у березы.
Кругом зима. Жестокая пора!
Напрасные на них застыли слезы,
И треснула, сжимаяся кора.*

<...>

Но верь весне. Ее промчится гений,
Опять теплом и жизнью дыша.
Для ясных дней, для новых открытий
Переболит скорбящая душа.
(«Учись у них – у дуба, у березы...»)

П. Тичина так само порівнює дуб із кимось достатньо могутнім, нібито захисником людей. Усі назви дерев автор пише з великої букви, там самим додаючи величності деревам. Це можна побачити у вірші «Як Дуб з Вітровієм бився». Величний Дуб ріс вже не одне століття й був захисником усього живого навкруги. Захотів побороти Дуба злий Вітер. Насилав на нього і гусінь, і шашіль. Лише сміявся величний Дуб із нього. Злодій Вітровій зазнав поразки:

Ну, а **Дуб** стоїть, не гнеться,
силі вітру не дається.
Тільки віттям стрепене –
Гусінь з нього вниз сипне...

Якщо ми звернемося до поезії С. Єсеніна, то можемо проаналізувати безпосередній зв'язок людини з природою. Природа в С. Єсеніна антропоморфна: берізки уподібнюються дівчатам, клен – сторожу, ліричному героєві. Образ природи будується на асоціаціях із сільського селянського побуту, а світ людини розкривається зазвичай через асоціації із життям природи. Одухотворення, олюднення природи властиво народній поезії. Для С. Єсеніна уподібнення людини дереву більше, ніж «релігія думки»: він не просто вірив в існування вузлового зв'язку людини зі світом природи, він сам себе відчував частиною цієї природи. Його мотив «деревного роману» сходить до традиційного мотиву уподібнення людини природі. Спираючись на традиційний троп «людина – рослина», С. Єсенін створює «деревний роман», герої якого клен, берези, верби, кипарис, горіх, виноград, вільха, вишня, дуб тощо. Олюднені образи дерев обростають «портретними» подробицями: у берези «стан, стегна, груди, ніжка, зачіска, поділ, коси», у клена «нога, голова»:

Так и хочется руки сомкнуть
Над **древесными** бедрами **ив**.
(«Я по первому снегу бреду...», 1917 г.) [3].

Я не скоро, не скоро вернусь!
Долго петь и звенеть пурге.
Стережет голубую Русь
Старый **клен** на одной ноге.

(«Я покинул родимый дом...», 1918 г.) [3].

Було також проаналізовано англомовні вірші Д. Лоуренса. Образ ясеня з'являється не випадково, саме це дерево в багатьох північних міфологіях є «світовим деревом»:

<...> or the splendid growing of an **ash-tree**
alone, on a hillside in the north, humming in the wind.
<...> або велич **ясеня** на північному схилі пагорба,
де він стоїть, самотній, шарудячи під вітром [5].

Так, у збірнику скандинавських пісень «Старша Едда» у першій пісні «Одкровення вельви» лунає ім'я гігантського ясеня – Ігдрасиля:

Ясень я знаю по имени Игдрасиль,
древо, омытое влагою мутной [5].

Аналізуючи англомовну поезію Мері Колборн-Віл, ми також можемо побачити, що автор об'єднує людину і природу в одне ціле. У її вірші «Song of the Trees» чітко простежується нерозривний зв'язок людини із природою. Деревам надається небаяка вага:

We are the **Trees**.
Our dark and leafy glade
Bands the bright earth with softer mysteries.
Beneath us changed and tamed the seasons run:
In burning zones, we build against the sun
Long centuries of shade [5].

У німецькомовних віршах Йоганна Гете автор бачить свободу людини в злитті «з матір'ю-природою», а не в соціумі, посеред людей і подій. У вірші «Mignon» автор розповідає про дівчину, яка мріє повернутися на Батьківщину, описуючи казкову природу. Г. Гете зображує поміж іншого й лимонні дерева. Лимон, який в єврейській символіці означає врожай, використовують під час Свята кущів. Лимон у християнстві є знаком вірної любові:

Kennst du das Land, wo die **Zitronen** blühen,
Im dunkeln Laub die Goldorangen glühen,
Ein sanfter Wind vom blauen Himmel weht,
Die Myrte still und hoch der Lorbeer steht,
Kennst du es wohl?
Dahin, dahin
Möcht ich mit dir, o mein Geliebter, ziehn [5].

Один із найбільш визначних німецьких поетів та журналістів XIX ст. Генріх Гейне у вірші «Auf Fluegeln des Gesanges» пропонує коханій на крилах любові полетіти в далекі країни, де казки та святі води, дивні тварини на пальмі ростуть:

Dort wollen wir niedersinken
Unter den **Palmenbaum**,
Und Liebe und Ruhe trinken,
Und träumen seligen Traum [5].

Генріх Гейне звертається до образу пальми, бо це дерево, окрім слави, перемоги, безсмертя та воскресіння, традиційно вважається символом чоловічої сили, якщо на пальмі є фініки, та жіночої, якщо плодів немає.

Грецькомовний письменник Χαλῖλ Γκῑμτράν вважає дерева віршами, які пише земля, щоб дістатися неба:

Τα δέντρα εἶναι ποιήματα που γράφει η γη προς τον ουρανό.
Και εμεῖς κόβουμε τα δέντρα και τα κάνουμε χαρτί,
για να καταγράψουμε την κενότητα μας<...> [5].

Інший письменник Στρ. Πασχάλης у своєму вірші «Κοιτάζοντας δάση» порівнює дерева зі святинею, називає їх мовчазними сповідниками:

<...> κι αντί για φύλλωμα να στέκουν πάνω του
αστέρια αεικίνητα
κι εἶπα ἀπὸ μέσα μου
«τι σου εἶναι ο κόσμος»
Ἰερά μου φαίνονται μόνο **τα δέντρα** –
και τα πουλιά [5].

Висновки. Розглянувши вірші, де зображені образи дерев, ми бачимо, що вірші пройняті відчуттям нерозривного зв'язку із життям природи. Вона невіддільна від людини, від її думок і почуттів. Малюючи природу, поети вводять у розповідь опис людського побуту, свят, які так чи інакше пов'язані із тваринним і рослинним світом. Вони ніби переплітають ці два світи, створюють один гармонійний і взаємопроникливий світ. Автори часто вдаються до прийому уособлення. Природа – це не застигле пейзажне тло: вона гаряче реагує на долі людей, події історії. Концепт «дерево» у близько- та далекоспорідних мовах вербалізується такими лексемами: *дуб, клен, липа, сосна, осика, Ігдрасиль, пальма, лимонне дерево*. У грецькомовному середовищі дерево набуває священних конотацій,

тоді як у німецькомовному середовищі вербалізація концепту «дерево» авторами віршів має на меті перенесення читача в ірреальний простір фантазій і мрій. Англійськомовні письменники звертаються до образу дерева, щоб занурити читача в міфологізований всесвіт, а російсько- та україномовні автори зазвичай ним підкреслюють непосредний зв'язок людини із природою.

Серед можливих перспектив вивчення концепту «дерево» зазначимо розширення сфер його дискурсивної реалізації, вивчення яких може стати базою для порівняльно-дискурсологічного дослідження вербалізації елементів картини світу в різних лінгвокультурах.

Література:

1. Эпштейн М. Природа, мир, тайник вселенной: система пейзажных образов в русской поэзии. М.: Высш. шк., 1990. 41 с.
2. Колесник О. Родове дерево крізь призму міфологічного семіозису: лінгвокультурологічний нарис. Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Германська філологія. Чернівці, 2013. С. 220.
3. Есенин С. Избранное. М.: Просвещение, 1986. 255 с.
4. Аскольдов С. Концепт и слово. Русская словесность. От теории словесности к структуре текста. Антология. М., 1997. С. 267–279.
5. World poetry books. URL: <http://worldpoetrybooks.com>.

Смирнова М. С., Коваль В. В. Вербалізація концепта «дерево» в поетических текстах в близько- і далекородствених языках

Аннотация. В статье рассматриваются способы вербализации концепта «дерево» на материале поэтических текстов в близко- и далекородственных языках. Авторы анализируют стихи А. Фета, С. Есенина, Леси Украинки, П. Тычины, Д. Лоуренса, М. Колборн-Вилл, И. Гете, Г. Гейне, Х. Геймбрана, С. Пасхалиса. С помощью системы методов, использованных в ходе исследования, были установлены основные значения концепта «дерево» и его непосредственная связь с человеком.

Ключевые слова: концепт «дерево», поэзия, мифологический дискурс.

Smyrnova M., Koval V. Verbalization of the concept “Tree” in poetic texts based on close- and far-related languages

Summary. The authors focus on the ways of the concept “Tree” verbalization based on poetic texts of different authors. The poems of A. Fet, S. Yesenin, Lesya Ukrainka, D. Lawrence, M. Coleborn-Will, J. Goethe, J. Heine, H. Gamebran, S. Paschalis were analyzed. The main meanings of the concept “Tree” and its direct connection with a human are outlined.

Key words: concept “Tree”, poetry, mythological discourse.